

CEMİL MERİÇ'İN SOSYOLOJİ TASAVVURU

Doç. Dr. Köksal ALVER
Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
kalver@hotmail.com

Özet

Son dönem Türk düşüncesinin önemli isimlerinden biri olan Cemil Meriç, sosyolog olmamasına karşın sosyoloji ile yakından ilgilenmiştir. Özellikle sosyolojik düşünce, sosyologlar ve sosyolojinin durumu, onun yazılarında yer almaktadır. Meriç, sosyolojiye eleştirel yaklaşmaktadır. Sosyolojinin bilimsel yönünden çok düşüncel yönüne vurgu yapmaktadır. Bu makale, Meriç'in sosyoloji tasavvurunu betimleyici ve eleştirel bir tarzda okumayı denemektedir.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, sosyoloji, eleştirel sosyoloji, Türk sosyolojisi.

CEMİL MERİÇ'S CONCEPTION OF SOCIOLOGY

Abstract

Recently named as one of the most prominent Turkish sociologists, Korkut Tuna has been interested in various sociological domain. His main interest is city and urban sociology. Especially, Tuna has given significant importance over the rise of cities, distribution, and their historical models. Furthermore, he points out the forms and contents of urbanization in modern times. This article provides a descriptive analysis of his studies of urban sociology and contribution in that field.

Key Words: Cemil Meric, sociology, critical sociology, Turkish sociology.

GİRİŞ

Cemil Meriç, meslekten bir sosyolog olmamasına karşın eserleri göz önüne alındığında sosyolojiye yoğun alakası hemen fark edilir. Sosyoloji ile ilişkisi birkaç noktada kendini belli eder. İlk bir denemeci ve entelektüel olarak, düşünce tarihinin öne çıkan tartışmalarına olan ilgisi onu ister istemez sosyolojiyle buluşturur. Çoğu zaman eleştirel yaklaştığı sosyolojiyi değerlendirme tarzına bu vasıflarının hâkim olduğu görülmektedir. İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri vermesini ayrıca zikretmek gerekir. Bu dersler onu sosyolojiye yaklaştıran özel bir ayrıntı olarak kaydedilmelidir. Eserlerinde zikredilen sosyolog isimleri onun sosyolojiye ilgisinin bir boyutunu göstermesi açısından anlamlıdır. Bir bütün olarak bakıldığında Meriç'in sosyolog olmamasına karşın kendince bir sosyoloji tasavvuruna ulaştığı söylenebilir.

Meriç'in sosyolojiye yaklaşımında eleştirel dil dikkat çeker. 'Sosyolojinin sosyolojisi'ni gerçekleştirme niyetini taşıyan bu dilin bir üslupçu ve denemeci Cemil Meriç'e ait olduğu unutulmamalıdır. Çünkü bu üslup, etkili, sarsıcı, keskinleştirici bir üsluptur. Okuru hemen sarıveren, etkileyen, çepeçevre kuşatan, görüşlerini, bakış açısını kökten etkileyen, kimi zaman dönüştüren güçlü bir üsluptur. Tam da bundan dolayı o, sürekli sorular sorularak, sorgulanarak, sindirilerek okunması gereken bir yazardır. 'Eleştirel' bir düşünür olan Meriç'in bizzat kendisi eleştirel okumaya muhtaçtır. Onun sosyolojiye yaklaşımı ve sosyoloji tasavvuru da eleştirel okumaya tabi tutulmalıdır. Bu makale Meriç'in sosyoloji tasavvurunu kendi eserleri etrafında anlamaya ve tespit edilen kimi hususlarda eleştirel katkı yapmaya dönüktür.

1. SOSYOLOJİYE YAKLAŞIMI

Meriç, bir bilim adamı yahut sosyolog edasıyla yaklaşmaz sosyolojiye. Ondan sosyolojinin bilimsel özellikleri, mahiyeti, içeriği, yöntemleri, yaklaşımları, temel meseleleri, teorik yönelimleri üzerine cevaplar beklemek boşunadır. O daha çok sosyolojinin deyim yerindeyse siyaseti ile ilgilidir. Bir bakıma 'sosyolojinin sosyolojisi'ni gerçekleştirme niyetindedir. Derdi sosyolojinin bilimsel kimliğine ilişkin araştırmalar yapmak değildir. Sosyolojinin bilimselliğinden öte, oturduğu zemin, gerçekleştirdiği rol ve işlevler üzerine eğilmektedir. Sosyoloji karşısında eleştirel bir tavır alması da bundandır. Onda bir bilim adamı yahut sosyolog olarak değil denemeci ve entelektüel olarak konuşmanın rahatlığı ve çoğu zaman keskinliği görülür.

Modern dönemin kendine özgü şartlarında ortaya çıkan sosyoloji, ona göre Batılı bir bilimdir. İçinde doğduğu toplumun etkisini üstünde taşımaktadır. O toplumun siyaseti, bakış açısı ve tavrıyla yoğrulmuş bir hali vardır. O dünya adına konuşur, o dünyanın meşruiyetini sağlamaya dönük görevler üstlenir. Bir 'buhranın çocuğudur' sosyoloji (Meriç, 1998: 177), yani "endüstriyel toplumun çocuğudur. Bir demystificationdur, yani insan düşüncesine hürriyet getirir, sacre

(kutsal) tanımaz” (Meriç, 2004: 193). Bir buhran çocuğu olan sosyoloji, sanki bu buhranı bir kader gibi yüklenmekte ve ömür boyu taşımakla cezalandırılmaktadır. Buhran onun alınına bir damga vurmuş ve bu damga hiçbir zaman onun alından silinmemiştir. Kaderi gibi adı da kötüdür bu bilimin yani adında bile hayır yoktur! “Sosyoloji düşünce dünyasına Comte’un armağanı; melez bir kelime, bahtsız bir kelime ama tapulu; 1830’da doğmuş, sosyal fizyoloji, sosyal fizik gibi rakiplerini unutturmuş ve zorla kabul ettirmiş kendini” (Meriç, 2003: 331).

Belli bir dünya şartlarında oluşan ve baştan o dünya adına konuşan sosyolojiden tarafsız kalması beklenemez. Meriç de bunu defalarca tekrarlar. “Ne kadar objektiflik iddia ederse etsin, sosyoloji çok çabuk ideoloji olabilir. Sosyolojinin en büyük keşiflerinden biri, bir ideoloji olabileceğini kabul etmesidir” (Meriç, 2004: 210). Aslında “kimse tarafsız değildir ve tarafsız bir sosyoloji de yoktur” (Meriç, 2004: 19). Çünkü “her sosyolog bir davanın, bir dünya görüşünün adamıdır” (Meriç, 2004: 109). Eğer sosyolojiyi ve sosyologu baştan kendi şartları çerçevesinde tanımlayacak olursak, sosyolojiden, sosyologdan tarafsız olmasını isteme gibi bir hakkımız da olamayacaktır.

Batı toplum tarihinin özel zamanlarının bir ürünü olan sosyoloji, belli bir misyonla toplum çözümlemesi gerçekleştirmektedir. Böylesi durumlarda sosyoloji, toplum hakkında ileri sürdüğü görüşlerin, büyük hakikat olarak kabul edilmesini beklemektedir. Kutsalı tanımayan ve yeni bir dünyevî dil olarak gerçekleşen sosyoloji bu yönüyle, bilimsel bir faaliyetten çok yeni bir ‘teoloji’ olarak öne çıkmaktadır. Bu durumda “mevcut düzenin müdafaasını üzerine alan yeni bir teoloji” (Meriç, 1998: 177) olan sosyolojinin bir diğer özelliği de ‘yeni ideoloji’ (Meriç, 1995: 183) olmasıdır. Batı sosyolojisinin modern çağın teolojisi yahut ideolojisi olduğu tezi, sosyolojinin bir misyonla tanımlanmasına bakıldığında bir karşılık bulabilmektedir. Çünkü sosyoloji, modern toplum sorunlarının çözümüne kendini adanmış ve bu çözümünün ancak kendisi tarafından bulunabileceğine kafî surette inanmış bir bilimdir. Bu yönüyle yeni düzenin baskıcı bir dilini de temsil edebilmektedir. Ancak bu misyonun eleştirildiğini, yeni sosyoloji görüşlerinin ortaya çıktığını hatırlatmak gerekir. Ayrıca böylesi bir misyon üstlenme halinin de sürekli olup olmadığı, evrensel bir kaide olup olmadığı da sorgulanmayı gerektirmektedir.

2. TÜRK SOSYOLOJİSİ

Sosyoloji erken bir dönemde Türkiye’de kabul görür. Dünyada ikinci sosyoloji kürsüsünün İstanbul’da kurulduğu söylenir. Ziya Gökalp’in sosyolojinin Türkiye’de kurumsallaşmasında etkin olduğu ve Durkheim’dan yoğun bir şekilde beslendiği yaygın bir şekilde ifade edilmektedir. Dolayısıyla pek çok ayrıntı, Türkiye’de sosyolojinin çarçabuk benimsendiğine işaret eder. Bu durumun olumlu-olumsuz birçok nedeni ve birçok sonucu zikredilebilir elbette. Meriç böylesi bir durumu olumsuz karşılamaktadır. Sosyolojiye bir ideoloji, Batılı bir eylem olarak yaklaştığı için onun erken dönemde Türkiye’de kürsü sahibi olmasını

eleştirmektedir. Bu durumu bir plan ve proje olarak görmektedir. Hıristiyan batı burjuvazisi sosyoloji eliyle Türkiye'yi "kontrol altına almak ve onu kendi meseleleri üzerine düşünmekten alıkoymak arzusundadır. Ziya Gökalp'in, Mehmet İzzet'in, Necmettin Sadak'ın temsil ettiği sosyoloji tek hedef güder: Türk zekasını kendisini zerre kadar ilgilendirmeyen konularla meşgul etmek, gelecek nesillerin uyanmasını önlemek. Bu sosyoloji bir beşinci koldur. Bir ihanet mihrakıdır. Bugün de aynı habis emelleri sadakatle gerçekleştirmektedir" (Meriç, 1998: 177). Tıpkı sosyolojinin ideoloji yahut teoloji haline ilişkin sorulacak soru burada da yinelenebilir: Bu durum ebedi midir, yoksa dönemsel mi? Ne yazık ki, Meriç bunun cevabını vermemektedir, o sorunu ebedi ve evrensel algılamaktadır. Bu bakış açısı ise gerek sosyolojinin genel yapısı gerekse Türk sosyolojisiyle ilgili pek çok noktayı açıklamaktan uzak kalmaktadır.

Meriç'in sosyolojiyi yerleştiği yeni teoloji-ideoloji zemini, sosyologları da içermektedir. Nasıl sosyoloji modern Batı toplumunun bir misyoneri ve öncü kolu ise sosyologlar da bu misyonun gönüllü ve tam inanmış adamlarıdır. Belli bir inanç sistemi, hayat tarzı ve toplum yapısı adına konuşmaktadırlar. Bu yüzden "Comte'un, Le Play'in, Durkheim'in herhangi bir sorumuza cevap vermesi beklenebilir mi? Comte kilisenin çöküşünden bir türlü teselli bulamayan ve uzun çırpınışlardan sonra Katolikliği insanlık dini ismi altında hortlanan bir yarı-deli. Le Play: kilisenin taarruzu. Dava insanı şer kuvvetlerine kaptırmamak. Şer kuvvetlerine yani sosyalizme. Durkheim, İhtilalin sarstığı düzeni burjuva rasyonalizminin rayına oturtmak isteyen bir haham torunu. Yani tecessüslerin konusu tek: Hıristiyan batı toplumunu yeni bir temel üzerine oturtmak, dördüncü sınıfın ataklıklarını önlemek, sürüyü kurda kaptırmamak. Bu düşüncenin kaynağında Büyük Endüstri Devrimi var" (Meriç, 1998: 177).

Meriç'in etkili ve sarsıcı sorusunu tekrarlamakta fayda var: "Comte'un, Le Play'in, Durkheim'in herhangi bir sorumuza cevap vermesi beklenebilir mi?". Soru sarsıcı çünkü insanın değişik duygu ve düşüncelerini hemen harekete geçirebilme gücüne sahip. İnsanı olumlu-olumsuz bir cevap vermeye zorlamaktadır. Zaten iki duruma zorlamaktadır insanı: Olumlu yahut olumsuz. Düşünmeye zorluyor mu, bilinmez ya da ters bir soru sormaya? Mesela şöyle: "Comte'un, Le Play'in, Durkheim'in herhangi bir sorumuza cevap vermesi neden beklenmesin?" Dikkat edilirse burada söylenmek istenen çok basit: İlkece düşünürler, edebiyatçılar, bilim adamları, filozoflar, belli toplum ve siyaset ilişkileri bağlamında kimliklerini bulurlar ve o dünya adına konuşurlar. Başka bir dünya adına konuşmaları onlardan beklenemez. Başka bir dünyanın sorunlarını çözmeleri düşünülemez. Hele hele baştan kötü niyetli ve sömürücü Batılıların bizim sorunlarımıza cevap vermeleri hiç mi hiç beklenemez. Dolayısıyla onları değil kapıdan, bacadan dahi sokmamalı. Bunun da bir çözüm olmayacağı ortada. Bu bakımdan meseleye değişik açılardan bakmak gerekir.

Meriç'in sorusu ilkin düşüncenin papağanlaşmasına ve büyük komplekse işaret etmektedir. Kimi düşünürlerin papağan gibi tekrarlanması, taklitçi bir edayla takip edilmesi, Türk sosyolojisinin önemli sorunlarından biridir. Özellikle Batılı

düşünürlerin eleştiriden uzak bir dille okunması, büyük teorilerin toplumsal ve siyasal bağlamın dışında görülmesi, sözü edilen sorunlu okumayı doğurmaktadır. Batılı teorisyenlere dayanma, onlara sıklıkla referans verme, onların teorilerini hazır kalıp olarak kabul edip o pencereden yerli sorunlara yaklaşma tarzı, Türk sosyolojisinin büyük açmazlarından biridir. Ancak bu ve benzeri gerçekler, Batılı düşünürlerin okunmamasını değil doğru okunması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bir kompleksten kurtulurken yeni bir kompleksin içine dalmak, Türk düşüncesinin önüne yeni bir engel daha çıkartacaktır. O bakımdan Meriç'in sorusuna 'neden olmasın?' şeklinde cevap vermek de mümkün. Marx, Simmel, Camus, Sennett, Eco, Foucault, Balzac, Bourdieu bizim sorunlarımıza neden cevap vermesinler? Maymunca taklit etmeden, sözlerini putlaştırmadan, görüşlerini ululaştırmadan okunduğunda, onların, yalın insanlık hallerine ve toplumsal durumlara ilişkin söylediklerinden bir şeyler alınamaz mı? Sosyologlar, düşünürler, entelektüeller sadece ve sadece kendi insani ve toplumsal sorunlarına ilişkin cevaplar mı verir? İnsan ve toplumun yalın hallerine, örneğin bu yapıların doğasına, fitratına ilişkin cevap vermeleri söz konusu olmaz mı? O halde Meriç'in isimler galerisindeki yüzlerce ismi nereye yazmalı, nasıl karşılamalı, nasıl okumalı?

Sosyolojiyi aynı zamanda yalın insan halleri ve toplumsal durumlara ilişkin bir söz türü olarak okumayan, onu kaba bir çerçeveye sokarak ideolojik bir aygıt yaftasını boynuna asan görüşe göre sosyoloji savaş meydanına sürülmüş bir silahtır; bir ideoloji, bir teoloji. Kötü niyetli. Niyeti bozuk. Tıpkı oryantalizm gibi. Yani kapitalizmin ve sömürgeciliğin keşif kolu olan oryantalizm. Sosyoloji, bütün sosyoloji böylesi bir zeminde mi hayat bulmaktadır? Bütün sosyologlar bu kutsal davanın gönüllü erleri midir? Düşünce değil midir sosyoloji, insan ve toplum üzerine sorgulamanın bir sonucu değil midir aynı zamanda? Koca düşünce tarihini coğrafi ve siyasal gerçekliğe hapsetmek doğru mudur? Meriç'in kışkırtıcı sorusu böylesi farklı sorulara kapı aralamaktadır; meselenin farklı boyutları olduğunu ifade edercesine.

Sosyolojinin kendisi gibi Türk sosyolojisi de genellemelerin yanlış davet eden diliyle değil, kendi içsel serüveni ve dönüşümleri, farklılıkları ile değerlendirmeyi hak etmektedir. Sosyoloji, endüstriyel toplumun bunalımlı çocukluğundan hiç mi çıkmayacaktır; hiç büyümeyecek, olgunlaşmayacak, bilge bir ihtiyaç haline gelmeyecek mi? Hep huysuz, başına buyruk, haşarı ve hoşgörüsüz bir çocuk olmayı sürdürecektir mi? Aynı şekilde Türk sosyolojisi, Gökalp'in, Sadak'ın gölgesinde mi kalacak hep, o yükün altında inim inim inleyecek mi? Yoksa kendi yolunda farklı seçenekleri, görüşleri tecrübe ederek kendi dilini zenginleştirecek mi? Sosyoloji ve Türk sosyolojisi kaba deterministik bir edayla hakkında verilen hükümleri kabul etmemekte ve zamanın tedavisine bırakmaktadır. Çünkü zaman, sosyolojiye de Türk sosyolojisine de gerçekte nasıl bir yol-yordam bulmaları gerektiğini usul usul göstermekte, fısıldamaktadır. Bu fısıltıdan sosyoloji ne kadarını alıp yolunu düzeltir, görüşünü inceltir, niyetini iyileştirir, bunu da gene zaman aynası gösterecektir.

3. İSİMLER VE ESERLER

Meriç'in eserleri bir isimler galerisidir. Dünyanın etkili, önemli düşünürleri, sanatçıları onun eserlerinde resmigeçit yapar. İsimler ve eserlerle donatır yazılarını Meriç. Bu bir yönüyle onun engin dünyasını resmeder. Düşünce atlasının genişliğini belgeler. Ancak gökyüzündeki yıldızlar gibi onun yazılarına serpiştirilmiş bir halde bulunan yüzlerce isim ve eser, bir yönüyle de onun zihnini, düşüncelerini sınırlandırır hatta daraltır, dağıtır. Çünkü o çoğunlukla bu isimlerle didişir, onları iğneler, eleştirir yahut yüceltir, yere göğe sığdıramaz. İsimler kimi zaman düşünce evrenini zenginleştirir bu evrene olumlu katkılar yaparken kimi zaman da birer zindan haline gelebilir. Meriç'te her iki durum da vardır: O, bu yüzlerce isimden bir şeyler aldığı gibi onlarla kendi zihnini de doldurur, dondurur. Çünkü isimler ve eserler üzerinden sahih bir düşünce iklimini var etmek pek de mümkün gözükmemektedir. Bu iklim olsa olsa parçalı, dalgalı, sürekli değişen bir iklim olacaktır. Belki de Meriç'in herhangi bir düşünce eksenine yerleşemeyişi böyle açıklanabilir.

Yapıtını isimler ve eserle dolduran Meriç, çoğu yerde sosyologlara da yer verir. Pek çok sosyolog onun düşünce iklimine renk katar. İbni Haldun, Marx, Ali Şeriatî, Saint Simon, Comte, Le Play, Weber, Durkheim, Sombart, Vico, Pareto, Toucqueville, Raymond Aron, Spencer, Montesquieu... Onlarca sosyolog onun değerlendirmelerine konu olur. Burada da bildik Cemil Meriç üslubu devrededir: Yalın, etkili, vurucu, hüküm verici (yahut tüketici/bitirici), uzlaşmasız, acımasız, doğrucu dolayısıyla yanılıcı da olabilecek bir üslup. Özdenören'in (1986: 130) tespitiyle "cakalı iddiaların, toptancı yargıların" hakim olduğu bu üslubun kendisi de soğukkanlı bir şekilde okunmayı zorunlu kılmaktadır. Aksi takdirde, onlarca isme verilen hüküm doğru ve genel bir yargı olarak kabul edilecektir. Oysa söylenenler, tespitler, yargılar, bu keskin üslubun kendi penceresinden meseleyi nasıl gördüğünün bir açıklamasıdır. Genel bir kanı olması mümkün değildir. Fakat bu durum, Meriç'in değerlendirmelerinin yabana atılmasını, değersiz görülmesini doğurmamalı. Aksine onun kışkırtıcı, coşturucu tespitlerinde kimi gerçekleri, doğruları bulmak da mümkündür.

İbni Haldun'a özel ilgisi vardır Meriç'in. O, doğunun parlak bir yıldızıdır. Işıktır, orijinaldir, ışığın kaynağıdır. İbni Haldun'u gerçek ilk sosyolog ve ilm-i umranı da sosyoloji olarak kabul eder. Çünkü pek çok sosyolojik meseleye ilk o dikkat çekmiştir. Dikkatli okunmak kaydıyla Meriç'in İbni Haldun'a dikkat çekmesi bugünün sosyolojisi için de bir hatırlatmadır. Aynı şekilde Ali Şeriatî'yi bir kitabı dolayısıyla Türk okuruna sunması da ayrıca vurgulanmalıdır.

Meriç'in özel ilgisine mazhar olan bir başka sosyolog da Saint Simon'dur (Meriç, 2000). 'İlk sosyolog, ilk sosyalist' vasfıyla tanımlanan Simon, Meriç'in bağımsız bir kitapla Türk okuruna sunduğu Batılı bir figürdür. Marx ve Weber, 'iki düşman kardeşler' (Meriç, 1995: 185), çünkü aynı toplumsal ve siyasal muhitin insanıdır ve Doğu'ya bakışlarında müthiş bir benzerlik söz konusudur. Marx da diğer Batılı figürler gibi modern Batı toplumunun bir ürünüdür. Marksizm, tıpkı

kapitalizm gibi ekonomi çağının ürünüdür; ikisi de insandıışı ve maddecidir. Marx ile Durkheim arasında da büyük bir fark yoktur ona göre. Durkheim, modern toplumun hastalıklarına parmak basmaktadır. Sosyolojiye, insanlığın ızdırabını dindirme görevini yükler (Meriç, 2004: 124). Onunla ilgisi ayrıca 'anomi' kavramı dolayısıyladır. Anomi kavramını anarşizm meselesi bağlamında tartıştığı uzun pasajlarında Meriç, Durkheim'ı değerlendirir (Meriç, 1981: 63-65). Onun anomiyeye, sosyal dayanışmaya, işbölümüne ve hatta 'İntihar' adlı eserine atıflar yapar. Kısa, etkili, tanıtıcı bir Durkheim okuması gerçekleştirir.

Türk sosyolojisinin önemli figürleri de Meriç'in satırlarında yer alır. Gökalp, M. İzzet, Hilmi Ziya Ülken, Şerif Mardin, Erol Güngör ve elbette çok sayıda düşünür, edebiyatçı, bilim adamı değişik açılardan değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerde de bildik Cemil Meriç üslubu ve bakış açısı devrededir. Bütünüyle bakıldığında Meriç'in eserlerine kazanmış isimler, gökteki yıldızlara benzer. Bu yıldızlar onun eserini süsler durur.

SONUÇ

Cemil Meriç, Türk sosyolojisinde merkez bir figür değildir ancak sosyoloji okumaları açısından önemli yazardır. Doğru-yanlış, eksik yahut tam, sosyolojiye farklı pencerelerden bakmayı öneren, böylesi bir eylemin gerekliliğini hatırlatan bir düşünürdür. Sosyolojinin bilimsel yorumunun yanında farklı yorumlarının da olabileceğini, hatta değişik bir dille sosyoloji yapılabileceğini, bizzat sosyolojinin zaman zaman başka mecralara sapabileceğini gösteren bir düşünürdür.

Meriç, sosyolojiye büyük oranda eleştirel yaklaşmakta ve bir tür 'eleştirel sosyoloji' gerçekleştirmektedir. Eleştirel sosyoloji, hem sosyolojinin kendisini hem de sosyoloji tarihini, sosyologları keskin bir şekilde eleştiren, sosyolojiyi kendi toplumsal temelleri doğrultusunda anlayan, onu soyut, evrensel, mutlak, genel geçer kanunlar vaz eden bir bilim olmaktan çıkaran ve belli bir toplumsal, siyasal, ekonomik ilişkiler bağlamına oturtarak kavrayan bir yaklaşımdır. Bu yönüyle sosyolojinin gerçek doğasını keşfetmesine de bir kapı aralamaktadır. Fakat bununla birlikte eleştirel sosyolojinin radikal bir yorumunun, sosyolojiyi zayıflatma hatta yıkma eylemine dönüşme tehlikesini barındırdığını da görmek gerekir. Özellikle Meriç'in yaklaşımında eleştirel sosyoloji, bir tür sosyoloji düşmanlığına, sosyoloji yıkıcılığına dönüşme tehlikesi barındırmaktadır. Sosyoloji hakkında çok keskin hükümleri, yargıları, değerlendirmeleri olan Meriç'in bakışının da eleştirel okunması gereği ortadadır.

KAYNAKÇA

MERİÇ, CEMİL (1998), *Jurnal*, Cilt 2, İstanbul: İletişim.

MERİÇ, CEMİL (2004), *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İstanbul: İletişim.

MERİÇ, CEMİL (2003), *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: İletişim.

MERİÇ, CEMİL (1995), *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim.

MERİÇ, CEMİL (2000), *Saint-Simon: İlk Sosyolog-İlk Sosyalist*, İstanbul: İletişim.

MERİÇ, CEMİL (1981), *Bir Facianın Anatomisi*, Ankara: Umran.

ÖZDENÖREN, RASİM (1986), *Ruhun Malzemeleri*, İstanbul: Risale.